

Kerengő bolygó

Kovács András Ferenc: *Szabadvendég. Vendégkoszorú egy vendégszonettre*
Pallas-Akadémiai Kiadó, Csíkszereda, 2005

Ezt az írást egyszerre két irányból lehetne indítani, amint a címben megnevezett kötet is ugyanebből a két irányból – Kovács András Ferenc és József Attila lírájának irányából – közelíthető meg, olvasható.

Kovács András Ferenc a centenárium jegyében „az évszázados József Attilának” ajánlja szonettkoszorúját, amely palimpszeszt: a költőelőd *Légy ostoba* című szonettjének újraírása (szétírása) – oly módon, hogy a („vendég”)szonettből („vendég”)szonettkoszorú lesz.

József Attila 1935 augusztusában írta a *Légy ostobát*, amely az 1923, *A Kozmosz éneke* című szonettkoszorú szonettjei óta szünetelő versformához való újbóli visszatérés egyik példája, egyben egy tervszerű költői program része is. A költő ugyanis 1923 óta valóban nem írt szonetteket. Tizenkét év után, 1935-ben tér újra vissza ehhez a műformához, mégpedig eléggé látványos módon, hiszen kései lírájának ez a vonulata egymás után mintegy kilenc szonettet sorakoztat fel. A Kovács András Ferenc által újraírt vers épp e szövegvonulat legközepén helyezkedik el. Szabolcsi Miklós több könyvnyi József Attila-monográfiájának utolsó kötetében (*Kész a leltár. József Attila élete és pályája 1930–1937*, 1998) a szonettírás ekkori gyakorlatát a harmincas évek európai költészetének újklasszicista vonulatával s az e hagyományra alapozó „nyugatosok” (Babits, Juhász Gyula, Kosztolányi) szonettírásával hozza összefüggésbe. Különösen Kosztolányi nevének felemlítése lényeges itt, hiszen József Attila szonettsorozatának nem egy verse éppen az 1930 utáni években a *Számadás* hét szonettjét író Kosztolányit idézi fel. „Ennek a Kosztolányi-ciklusnak íve, elegáns lendülete, játékos-pontos rímei, a betegségeket és a megalázottságot legyűrni akaró költő egyéni alakja ragadhatta meg, szinte hívta ki versenyre, válaszra a fiatalabb költőt” – írja (i. m., 500. l.). Míg a monográfus e szonettek sorát indító darabokban (*Osztás után, Modern szonett, [Leülepszik...]*) még *A Kozmosz éneke* kései folytatásait látja, amelyek „inkább a forma hetyke-játékos kipróbálásai voltak”, az ezeket követő darabokban (*Emberék, Légy ostoba, Én nem tudtam, Boldog hazug, Mint gyermek, Emberiség*) „egyre

érettebb, egyre megformáltabb és egyre keserűbb” szonettek sorát látja, s rokon vonásaik révén ez utóbbi hat költeményt „egyetlen versciklusként” olvasható sorozat darabjaként jelöli meg (i. m., 484. l.). E sorozaton belül a *Légy ostoba* - véli - „a »Légy fegyelmezett!« visszavonása, palinódiája - keserű és ironikus leszámolás”, a benne prezentált láttelelet pedig „az átlagos európai intellektuel helyzete is 1935-ben” (i. m., 491. l.).

Kovács András Ferenc oly módon írja újra (szét) József Attila szonettjét, hogy értékítéleteit - nem kevesebb keserűséggel és iróniával - egy hét évtizeddel későbbi szellemiség vonásaira vetíti. Nem véletlen hát, hogy szonettkoszorújában megsokszorozódnak a negatív érték kategóriák, amikor kapzsi gőgről, dühödtt kufárhadról, sanda látszatról ír, s arról, hogy „nem értelem munkál e szép világon” (5. szonett) s „a mindenség is bomlott, lágy iszap, / széthullt világok romló tölteléke” (8. szonett). Oly módon veszi alapul, preszöveggént „az eszmény és a valóság fájdalmas ellentétének szonettjét (Szabolcsi: i. m., 491. l.), hogy épp a „sanda látszat” szimp-tómáit, torzszüleményeit részletezi. E negativisztikus (jelenbeli) világon belül maga az alkotás, a költészet művelése is fájdalmasan nevetségessé válik. A *Szabadvendég* több szonettjében is felcsendülnek erre utaló önfellexív, „negatív” ars poetica-i részletek: „(Ládd, verset írni léha marhaság, / s csak arra jó, hogy rímeket berezgezz.) [...] vakarnád bár kajmánok alhasát - / semmint, hogy kortárs költőnek neveztesz” (9. szonett), „a költészet csak tékozló csekélység, / vendég mult s jövő asztalainál” (13. szonett) stb.

Ahogy a Szabolcsi szerint akár egyetlen laza ciklus verseiként is egybeolvasható hat szonett hasonló gondolatokat, toposzokat és motívumokat görget (az úr, az igaz, az ostobaság, a ketrecében ugráló majom), Kovács András Ferenc szonettkoszorúja is oly módon írja szét a preszöveggént célba vett költeményt, hogy közben az egész József Attila-lírából ismerős motívumokat csendít meg. A mindenség, a hulló táj, az úr, a csillagok, a lég, a lét, az égi ág, az árva porszem, a szép szabadság tágabb értelemben a teljes József Attila-féle költői hagyománnyal lép intertextuális viszonyba.

A *Légy ostoba* egyik leggroteszkebb toposza az egy hasonlatba foglalt „üldözött / majom, ki tépi ketrecének rácsát”. Kovács András Ferenc szonettkoszorúja további állatmotívumokkal bővíti a sort. Ezek az állatmotívumok és -toposzok egy ellenséges világ hatalmának szenvedő alanyait reprezentálják, áldozat voltuk a hangsúlyozott (rebbent ózsuta, üldözött rókák, pénzért kilőtt zsiráf, orrszarvú, sas, siketfajd, ketrecének rácsát tépő, üldözött majom) vagy pedig - s ez a József Attila-lírából szintén ismerős fordulat - a lírai ént „tápláló” fecskék, hollók, vércsék.

Kovács András Ferenc oly módon írja újra (szét) szonettkoszorúvá József Attila említett szonettjét, hogy a szonettkoszorú mesterszonettje maga a preszöveg: a *Légy ostoba*. Parti Nagy Lajost köszöntötték hasonló mó-

don ötvenedik születésnapja alkalmából kortársai – egészen pontosan: az ő versét is mesterszonetté avatták, s e költői kísérleten belül egyrészt Hizsnjai Zoltán egymaga írta meg a szonettkoszorú tizennégy szonettjét, másrészt tizennégy kortárs költő osztozott meg egy-egy (illetve két egymást követő) során (l.: *Mintakéve. Két szonettkoszorú az ötvenéves Parti Nagy Lajos mesterszonettjére*. Kalligram, Pozsony, 2004).

József Attila mesterszonettként kijelölt költeménye azonban feladja a (költői) leckét annak, aki szonettkoszorúvá kívánja újra-, illetve szétírni szövegét. A versben ugyanis sok az enjambement, s azokból a sorokból, amelyek másikba hajlanak át, igencsak nehéz „teljes”, „kerek” kezdő- vagy zárósort alkotni. Kovács András Ferenc költői leleményességét dicséri, hogy mesterien túljutott e buktatókon. Úgy oldotta meg e költői rébuszt, hogy versmondatokot vont egybe és bontott fel (mint ahogyan kötetének címe, a *Szabadvendég* is a József Attila-vers szövegében levő szókapcsolat egybevonása). Ennek egyik legszebb példája a 14. szonett zárósorának megoldása (amely tulajdonképpen visszacsatolás a mesterszonett első sorához, annak újrafelvétele): „*Légy ostoba. Ne félj. A szép – szabadság.*” Ugyanakkor szintén nagy költői kondícióval sikerült követnie a preszöveg lélegzetvételeit: József Attila szonettjének szabályos rímtechnikáját és ötös-ötödféles jambikus sorainak metrikai törvényszerűségét.

Amikor Parti Nagy Lajos *Szívlapát* (l. in: P. N. L.: *Grafitnesz*) című költeményének palimpszesztikus eljárásai során többek között József Attila *Eszmélet, A Dunánál és Hazám* című verseit veszi preszöveggént alapul, egy ironikus pozíciót teremt, amely arra ad választ, hogy a haza-fogalom relativizálódásának s a szerepként megjátszott, ál-hazafiassággá degradált hazafiasság következtében hogyan írható ma egyáltalán hazafias vers. A *Szívlapát* tehát a József Attila-féle hazafias vers ironikus kifordítása, felülírása. Kovács András Ferenc azonban megtartja József Attila *Légy ostoba* című versének értékorientációit és létszemléletének legfőbb vonásait, legfeljebb keserűségét még több iróniával tetézi. Szonettkoszorúja ugyanakkor ilyen értelemben nemcsak a megnevezett preszöveg újra-, illetve szétírása. A *Szabadvendég* bolygóként kering József Attila egész kései költészete körül, annak kontextusát is újraolvassa. Ennek eredményeképpen látványosan csökken a KAF-lírából ismerős nyelvi játékoság. E József Attila kései líráját követő negativisztikus, tragizáló attitűd egyetlen reményt keltő, megtartó pillanata a 14. szonett utolsó sorának (jelzői) szókapcsolatát névszói állítmánnyá átíró, már említett zárómondata: „*A szép – szabadság.*”